

Місце проведення: аудиторія.

Матеріали та обладнання: зразки експертних висновків

Питання для теоретичної підготовки: експертиза діяльності учня. Поняття про експертний висновок. Структура експертного висновку.

Інструкція: За поданими зразками визначити предмет, етапи експертизи, відповідно до поставлених завдань, структуру висновку. Вказати особливості побудови вступу, основної частини і власне відповіді на запит. Визначити відповідність змісту висновку запиту, та при необхідності висловити зауваження.

Зразок психологічного діагнозу

Запит: визначення психологічної готовності дитини до школи.

Підекспертний: Андрущенко Віктор, 6 років.

Методики обстеження: тест Тулуз-П'єрона, Прогресивні матриці Равена, Гештальт-тест Бендер, тест Темпл, Доркі, Амен, тест Люшера, проєктивні малюнкові тести, короткочасна мовленнєва та зорова пам'ять, мовленнєві антоніми, мовленнєві та візуальні класифікації, довільне володіння мовленням, інтуїтивний, мовленнєвий та візуальний аналіз-синтез, мовленнєві та візуальні аналогії, абстрактне мислення.

Робота батька хлопчика пов'язана з частими тривалими відрядженнями, тому його вихованням займається мати. Мати на даний момент переживає глибокий внутрішній конфлікт, зумовлений накладанням соціальних проблем, відсутністю підтримки з боку значущих близьких, вікової кризи та загостреним почуттям провини щодо сина, якому, на її думку, вона не може приділити достатньо уваги.

До моменту обстеження, за словами матері, Віктор розвивався нормально.

До обстеження хлопчик ставився насторожено, хвилювався, не одразу вступив у контакт, постійно озирався на маму. Інструкції розумів добре, утримував їх до кінця виконання завдання. Не завжди критично ставився до результатів своєї роботи: успіхи помічав, а невдачі – ні. Високий рівень домагань у нього поєднується із заниженою самооцінкою. Віктор чутливий до допомоги, позитивного оцінювання та стимуляції. Негативна оцінка у будь-якій формі призводить до ускладнень реалізації наявного у дитини інтелектуального потенціалу.

У процесі обстеження хлопчик працює дуже повільно, з середньою точністю. Така сповільненість може серйозно ускладнити шкільну адаптацію дитини. Віктор може не встигати працювати у заданому темпі, через що буде почуватись напружено. Причиною сповільненого темпу роботи може бути висока тривожність, а також низький рівень розвитку зорово-моторної координації та понятійного інтуїтивного мислення.

Рівень розвитку візуального (лінійного та структурного мислення) середній. Віктор краще розуміє і засвоює матеріал, коли інформація представлена у наочній формі, проте самостійно користуватись малюнками та графіками не може. Хлопчик здатний до елементарного синтезу, проте не вміє виділяти закономірні зв'язки між предметами і не орієнтується на них у своїх міркуваннях.

Понятійне інтуїтивне мислення розвинене слабко. Тобто Віктор без допомоги, без роз'яснень не зможе самостійно узагальнювати, робити висновки, міркувати. Вій може вивчити матеріал, але не осмислити його.

Недоліки інтуїтивного мислення яскраво позначаються на навчанні у середніх класах. Щоб уникнути цієї проблеми, необхідно вже у початкових класах докласти зусиль до інтенсифікації процесу формування понятійного інтуїтивного мислення.

Понятійне логічне мислення на середньому рівні. Дитина розуміє пояснення вчителя, і завдяки цьому може користуватись засвоєними правилами на практиці.

Мовленнєве понятійне мислення на середньому рівні, а образне – на слабкому. Це означає, що у хлопчика аудіальна репрезентативна система переважає над візуальною, тобто він краще сприймає інформацію на слух, ніж за допомогою зору. Використання схем, малюнків, графіків лише ускладнить розуміння навчального матеріалу.

Абстрактне мислення на слабкому рівні. У Віктора переважає образне мислення. Він не може відволіктись від якісного змісту матеріалу. Через це може бути ускладнене навчання в середніх класах.

У хлопчика мають місце прояви ситуативного, формального і асоціативного типів допонятійного мислення. Якщо такі типи мислення закріплюються як навички міркування, то вони перешкоджають розвитку понятійного мислення. Тому необхідно вчити Віктора шукати істотні ознаки, пояснювані хід своїх міркувань, обґрунтовувати, чому для розв'язання задачі обирається саме цей спосіб.

Зорово-моторна координація слабка і може призвести до безглузких помилок на письмі. Щоб усунути цю проблему, необхідно привчати Віктора до мовленнєвого самоконтролю під час виконання завдань письмового характеру.

Мовленнєва пам'ять знаходиться на середньому рівні, а образна – на хорошому і може посилити мовленнєву пам'ять. У процесі запам'ятовування візуальне кодування домінує над смисловим. При відтворенні як слів, так і малюнків дитина припускається численних помилок у вигляді привнесень зайвих слів, що свідчить про труднощі зосередження, зумовлені напруженістю і тривожністю, а також неорганізованістю мнемічної діяльності. Хлопчика треба вчити контролювати процес запам'ятовування за допомогою мовлення.

Мовленнєвий розвиток дещо нижчий за середній. Причина – висока тривожність, сповільнена спрацьованість, ригідність. Щоб покращити результати, необхідно інтенсифікувати доброзичливе спілкування з дитиною, навчати читанню. При підготовці домашніх завдань можна пропонувати Віктору повністю переказувати усні уроки, проводити репетиції, того як хлопчик буде відповідати на запитання вчителя біля дошки, під час фронтального опитування тощо (сюжетно-рольова гра у школу). Це необхідно для того, щоб зменшити вірогідність несподіваних травмуючих ситуацій для дитини. Також рекомендується розвивати мислення та загальну обізнаність дитини.

У Віктора підвищена тривожність. Причина цього – наявність постійного чинника, який його непокоїть. Вплив цього чинника поки що обмежений і не визначає загального самопочуття. Проте все частіше хлопчику доводиться відчувати напруження у тих ситуаціях взаємодії, в яких раніше він почувався добре. Віктор негативно сприймає нейтральні побутові ситуації, причиною цього може бути "фіксованість" батьків на режимі, охайності, їхнє прагнення постійно робити зауваження, негативно оцінювати кожен крок хлопчика.

Найавторитетнішим для Віктора у сім'ї є батько. Найбільш емоційно значущою у сімейному колі виявилась собачка. Мати сприймається Віктором як джерело емоційного напруження. У сім'ї до Віктора ставляться як до маленького, обмежують його самостійність, стосунки будуються па принципах гіперопіки, що призвело до інфантильності його емоційної та пізнавальної сфери. Інтерпретація результатів за тестом Люшера свідчить про те, що у хлопчика зафрустрована афіліативна потреба (потреба бути прийнятим). Він сприймає себе таким поганим, що не заслуговує навіть на любов матері. У дитячому садку Віктор компенсує дитячу пасивність. Тут він активний, енергійний, нестриманий. Школа викликає у нього позитивні емоції і сподівання.

Хлопчик перебудований, працює на межі своїх можливостей, що призводить до швидкого виснаження. Причиною цього є висока невротичність матері. Для нього необхідні: нормалізація темпу діяльності, режиму праці, зниження навантаження, вимогливості.

Активність Віктора поєднується з нестійкістю емоційного стану. Самооцінка нестійка. Поряд з високим рівнем домагань – невпевненість у собі. Дитина потребує визнання своїх здібностей, позитивної авансованої оцінки, а також знецінення невдач. Він дуже чутливий до зауважень на свою адресу, схильний перебільшувати ворожість щодо себе. Хлопчик винахідливий, у нього добре розвинена фантазія. Ці якості можна використати для подальшого розвитку його пізнавальної діяльності.

Віктор зможе вчитись у школі за рахунок добре розвиненої пам'яті, мовлення, педагогічної готовності до школи, наявності відповідної мотивації, старанності та дисциплінованості. Заняття у школі сприятимуть нормалізації емоційного стану хлопчика, зможуть відволікти його від сімейних проблем, за умови, якщо вчитель обере "м'який" стиль спілкування, не буде тиснути на хлопчика, робити зауваження, дорікати йому, буде підкреслювати кожен успіх, вірити у його сили. Разом з тим, у Віктора можуть виникнути труднощі у навчанні через сповільнений темп роботи. Невисокий рівень розвитку понятійного та абстрактного мислення у початкових класах призведе до того, що дитина буде засвоювати матеріал поверхово, а в школі II ступеня це може зумовити зниження успішності в навчанні. Якщо стосунки в сім'ї не нормалізуються, проблеми особистісного характеру можуть загостритись, особливо у підлітковому віці.

Підпис експерта:

Приклад висновку комісійної судово-психологічної експертизи

Ми, що нижче підписалися експерти, на підставі постанови слідчого прокуратури __району__ області провели в період з 18.01._ до 25.01._ у приміщенні слідчого ізолятора судово-психологічну експертизу гр-на А., обвинувачуваного у нанесенні тяжких тілесних ушкоджень гр.-ну К. Перед експертизою поставлені питання:

1. Якими є основні особливості особистості і характеру підекспертного А.?

2, Чи не перебував А. у період здійснення інкримінованих йому дій у стані раптового сильного щиросердного хвилювання (фізіологічного афекту)?

Крім вивчення матеріалів кримінальної справи комісія провела експериментально-психологічне дослідження підекспертного. При цьому встановлене таке:

Батько А. страждав алкоголізмом. Брат і сестра підекспертного померли в дитинстві. А. ріс фізично слабким, часто хворів. У відносинах з однолітками соромився своєї фізичної слабкості, "бійок уникав, але якщо бився, то до кінця... або я його (кривдника), або він мене... Частіше діставалося мені". Важко переживав образи, у мріях бачив себе сильним, з 16 років з цією метою почав займатися спортом. Був дуже старанний, виконував норму кандидата в майстри спорту.

Вітчим підекспертного також пив, конфліктував з підекспертним і його матір'ю. Розповіді матері про поведінку п'яного батька, а також спілкування з вітчимом, що зловживає алкоголем, виховали в А, гостру ворожість до всього, що стосувалося пияцтва.

Після закінчення школи і профтехучилища А. почав працювати на виробництві муляром, але незабаром був призваний в армію. Після звільнення в запас він знову продовжив роботу на будівництві.

За даними характеристики з місця роботи і за словами товаришів, А. у роботі, у розв'язанні доручених йому завдань і у ставленні до оточуючих відрізнявся сумлінністю, високим почуттям відповідальності. З оточуючими був доброзичливий, стриманий, трохи замкнутий, мовчазний. Відзначається високим почуттям власної гідності, хворобливою реакцією на образи.

Останнім часом у А. склалися неприємні відносини з робітником сусідньої бригади К., який часто образливо висловлювався на адресу А., поведився розв'язно, цинічно виражався.

04. 12._удень, коли А. перебував у побутовому приміщенні на будівництві, туди ввійшли К. і М. з наміром розпити пляшку вина. К. у грубій формі зажадав від А. розшукати кружку для розпиття вина. А. сприйняв цю вимогу як образливу для себе — "Чому я повинний шукати йому кружку, щоб вони пили отут. І загалом, я не хотів, щоб воші пиячили в нашій каптьорці, я не люблю, коли люди вино п'ють" — і відмовився виконати цю вимогу. Тоді К. накинувся на А., скинув його з тапчана, притиснув спиною до устаткування, що було на підлозі, і почав бити його. Як показує А., за спиною виявилися два електродвигуни, „вони впилися мені під лопатки, у мене навіть подих сперло". А. просив відпустити його, кілька разів запитував К., за що він його б'є. "Я відчув себе страшно приниженим — він мене б'є, а я повинний просити його не бити мене, хоча жодної провини не маю". К. при цьому приговорював: „Будеш ще?!" Відпустивши А., К. сів на тапчан і, як показує М, продовжував погрожувати на адресу А. А. встав з підлоги в стані крайньої образи й озлобленості і почув нові погрози й образи з боку К. на свою адресу. Як показує А., „...у мене була страшна злість, але я все одно стримався б... я не хотів битися...". У цей момент К. піднявся з місця і знову вкрай цинічно образив А., виразившись нецензурно. Що було далі А. пам'ятає нечітко — "...мене просто підірвало... я згадав випадок, коли мене били шестеро за те, що

я не поставив їм пляшку вина... Не пам'ятаю, які думки ще були...". Важко сказати, якою рукою схопив ніж, що лежав на столі („Здалося, що це викрутка, я до цього клав на стіл викрутку...”), і завдав удару К. у ділянці живота.

К. після нанесення йому удару вирвав в А. ніж і разом із М. виштовхував його з приміщення. М. показує, що "А. був у розлюченому стані... Я знаю А. як спокійного хлопця; що з ним сталося, я і сам не знаю, але він був занадто скривджений, як я вважаю, через дурницю".

М. показує, що обличчя в А. при нанесенні удару було "напруженим... дуже блідим...", що, коли в нього відібрали ніж і він побачив, що К. корчиться від болю, він голосно розридався і потім довго не міг заспокоїтися, плакав, висловлював співчуття з приводу того, що сталося.

Дані експериментально-психологічного дослідження При роботі з усіма пред'явленими йому тестами А. виявив прагнення до їхнього сумлінного виконання. За тестом Векслера виявлено зниження показників вербального і невербального інтелекту (82 і 85 балів), утруднення в операціях узагальнення, зниження здатності до запам'ятовування, зниження показника зорово-моторної координації. За методикою Г. Айзенка виявлені високі показники тривожності і інтроверсії. За методикою Розенцвейга показав високі показники аутоагресії, перевагу обвинувачення себе (інтропунітивність). За методикою Кеттелла демонструє високе почуття відповідальності, високий самоконтроль, прагнення відповідати суспільним нормам поведінки, схильність до аутизму, мрійність, довірливість.

Отже, дані експериментально-психологічного дослідження дають змогу так відповісти на *перше питання*, поставлене перед експертизою:

основними особливостями особистості А. є міцні соціально-позитивні установки, високе почуття відповідальності і вимогливості до себе, довірливість, сумлінність, підвищена схильність до самоконтролю, стриманість, деяка замкнутість у відносинах з оточуючими, що поєднується у нього з високим почуттям власної гідності, болісно загостреними реакціями на образи.

Для відповіді на друге питання, на думку експертів, мають значення такі обставини. К. стосовно підекспертного були допущені висловлення і дії, що грубо принижують честь і гідність особистості А., мала місце і фізична образа А. Це викликало в нього зростання образи до крайнього ступеня й озлобленості, однак А. і в цих умовах був схильний до стриманості, до відхилення від бійки, що відповідає особливостям його характеру й особистості. Але після нанесення додаткових образ і погрози продовжити побиття, в нього виник різкий емоційний вибух, під час якого він завдав удару К. предметом, що потрапився під руку. Цей емоційний вибух був короткочасним і завершився розслабленням і риданням. Усе це супроводжувалося частковим звуженням свідомості, про що свідчать елементи амнезії, які спостерігаються в А. на події.

Вище викладені обставини дають підстави стверджувати, що А. у період нанесення удару ножом К. був у стані фізіологічного афекту (раптового сильного хвилювання). Афект в А. протікав у типовій формі, у його динаміці чітко виділяються три фази: фаза нагромадження афективної напруги, вибух з розрядкою в дії і фаза розслаблення, астенізації.

Експерти про відповідальність за ст. КК попереджені. Підписи експертів: